

Poklady na slovenských farách: Frankfurtské vydanie Vatableho úpravy Pagninovho latinského prekladu Biblie

Peter DUBOVSKÝ SJ

Porovnávanie latinských vydaní, ktoré sa nachádzajú v zbierke Pápežského biblického inštitútu v Ríme, vo Vatikánskej knižnici v Ríme¹ a v knižniciach na Slovensku ukázalo, že text nájdený na strednom Slovensku obsahuje cennú Vatableho verziu Pagninovho prekladu z r. 1591 vydanú vo Frankfurte (ďalej frankfurtský text). Pre lepšie pochopenie významu tohto latinského prekladu a osobnosti Pagnina a Vatableho v dejinách svetovej a slovenskej exegézy začneme krátkym úvodom, v ktorom predstavíme najdôležitejšie latinské preklady v 15. až 17. stor. a podáme stručné životopisné črty exegétov tohto obdobia².

Historický úvod

Prvé tlačou vydané latinské Biblie boli v skutočnosti vydania latinských manuskriptov z 13. a 14. stor., ktoré boli vtedy dostupné vydavateľom. Tieto manuskripty mali dosť nízku hodnotu a v žiadnom prípade sa nemôže hovoriť o kritickom vydaní. Do tejto skupiny patrí aj prvá *editio princeps* Vulgáty, vydaná v r. 1455 v Mainzi, známa ako Gutenbergská Biblia. Vydanie Komplutenskej Polygloty s latinskými prekladmi v Alcalé v r. 1517 otvorilo novú éru latinských vydaní a prekladov. Alcalská Polyglota obsahovala predtridentský text Vulgáty, hebrejský text a Septuagintu, ktoré sprevádzal latinský preklad. Od tohto momentu sa v latinčine objavujú dva základné typy textov: kritické vydania Vulgaty a latinské preklady hebrejských a gréckych Biblií, ktoré boli vydávané samostatne alebo ako časť polyglot.

O kritické vydanie Vulgaty sa zaslúžil Johannes Henten. Po vydaní dekrétu Tridentského koncilu o potrebe latinskej Vulgáty v r. 1546, sa

¹ *Bibliotheca Apostolica Vaticana.*

² Uskutočnenie tejto práce by nebolo možné bez nezištnej pomoci H. Radvániho, K. Komorovej (SNK), P. Sabova (SNK), J. Šimončiča (FF TU) a J. Škodu (SSV).

nasledujúceho roku objavilo Hentenovo kritické vydanie Vulgaty (1547). Avšak J. Henten použil kritické vydanie latinských manuskriptov, ktoré urobil v r. 1540 Stephanus. Pri zostavovaní latinského textu Stephanus zobral do úvahy asi 30 latinských manuskriptov, a tak predložil prvé kritické vydanie latinskej Biblie. J. Henten vo svojom posttridentskom vydaní latinského textu nebral do úvahy hebrejský a grécky text, ale opieral sa len o autoritu latinských prekladov. Až Luc de Bruges opravil Hentenov text na základe hebrejských a gréckych textov, sýrskych prekladov a aramajských targumov a Christopher Plantin vydal túto novú verziu latinského prekladu v Antverpách v r. 1574. Ďalšia revízia Hentenovho textu bola urobená Thomasom Manriquezom O.P. a vydaná v Benátkach v r. 1571, nakoniec kardinálom Carafom a vydaná v r. 1583 v Antverpách. Tieto vydania sa stali základom na zostavenie autoritatívneho latinského prekladu, ktorým bola poverená komisia ustanovená v r. 1586 Sixtom V. Sixtus V. sa dožil ovocia húževnatej práce tejto komisie a v r. 1590 schválil prvé oficiálne vydanie Vulgaty, ktoré je známe pod menom Sixtova Biblia. Táto verzia bola zrevidovaná v r. 1593 ako *Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti Quinti Pont. Max. Jussu Recognita Atque Edita Romae ex Typographia Apostolica Vaticana*. Reprint tohto vydania z r. 1826 sa nachádza v SSV (T-5016). Sixtovo vydanie bolo zrevidované počas pontifikátu Klementa VIII. a publikované v Lyone v r. 1604 pod názvom *Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V iussu recognita et Clementis VIII autoritate edita*. Toto vydanie, známe v odbornej literatúre ako Sixto-klementínska Vulgáta, zostalo oficiálnym latinským prekladom počas niekoľkých storočí³.

Ruka v ruke s kritickými vydaniaми latinských manuskriptov išiel druhý prúd latinských prekladov, ktoré nebrali do úvahy dovedy známe latinské manuskripty a predkladali latinské preklady gréckych a hebrejských manuskriptov. Tieto latinské preklady boli potom použité pri úpravách Hentenovho textu a pri zostavovaní autoritatívnej latinskej Sixto-klementínskej Vulgáty. Pri prekladoch hebrejských a gréckych textov do latinčiny rozhodujúcu úlohu zohral slávny francúzsky dominikán Sanctes Pagninus Lucensis, ktorého upravený text sa našiel aj na strednom Slovensku.

Pagnino sa narodil okolo r. 1470 v Lucques a zomrel r. 1536 alebo r. 1541 v Lyone. Keď mal 16 rokov, vstúpil do dominikánskeho kláštora vo Fiesole a jeho majstrom sa stal Savonarola. Lev X. ho vymenoval za profesora

³ RIZZI, *Edizioni della Bibbia*, 339-353.

na novozałożenej škole východných jazykov v Ríme. Po smrti pápeža Leva X., sa Pagnino presťahoval do Avignonu, kde zostal až do svojej smrti. Najvýznamnejší Pagninov príspevok na poli biblických vied bol jeho preklad Svätého písma do latinčiny, na ktorom pracoval 30 rokov. Pagnino tiež vydal v r. 1529 hebrejsko-latinský slovník (*Thesaurus linguae sanctae seu Lexicon hebraicum*), v r. 1536 dielo *Isagoges seu Introductionis ad Sacras Litteras liber unus*, a v r. 1536 dielo *Catena argentea in Pentateuchum*. Znalci hebrejčiny aj dnes ocenia Pagninovu prehľadnú gramatiku, ktorú vydal Stephanus v r. 1549 pod názvom *Hebraicarum institutionum Libri IIII, Sancte Pagnino Lucensî*.

Jeho najdôležitejšie dielo – preklad Starého a Nového zákona do latinčiny – vyšlo v r. 1527 v Lyone pod názvom *Veteris et Novi Testamenti nova translatio*. Toto dvojzväzkové vydanie bolo v r. 1528 vytlačené ako reprint v jednom zväzku pod názvom *Biblia*. V tomto diele boli po prvýkrát označené číslami všetky verše a kapitoly. Očíslovanie veršov a kapitol v Pagninovom preklade sa doteraz používa pre väčšinu kníh Starého zákona⁴. V nasledujúcich štúdiách sa budeme odvolávať na vydanie z r. 1528, ktoré bolo dostupné autorovi. Tento Pagninov preklad bol inšpirovaný vydaním prvej Polygloty v Alcale v r. 1517. Alcalská Polyglota obsahovala latinský preklad všetkých textov. Pagnino vo svojom preklade napodobnil ideu Alcalskej Polygloty a predložil svoj preklad hebrejského textu. V sporných prípadoch sa pridržiaval rabínskych interpretácií. Pagninov preklad bol v nasledujúcich rokoch vydaný trikrát. Prvé opravené vydanie urobil Michel Servet (1542, Lyon) a obsahovalo úpravy, ktoré urobil sám Pagnino. Druhé opravené vydanie urobil Robert Estienne (Stephanus; 1556-57). V tomto vydaní Pagninov preklad Starého zákona bol upravený podľa poznámok, ktoré navrhol François Vatable a Pagninov preklad Nového zákona bol nahradený Bézovým prekladom. Tento typ textu sa našiel aj na strednom Slovensku. Neskoršie opravené vydania s úpravami Aria Montana publikoval Plantin (1572, Antverpy). Toto vydanie vyšlo pod názvom *Biblia latina Pagnini ab Aria Montano recognita*⁵.

Zachovali sa tak tri typy vydania Pagninovho prekladu: samotný Pagninov preklad, Vatableho úprava Pagninovho prekladu a neskoršie úpravy Pagninovho prekladu.

⁴ *DB IV*, 1950-1951.

⁵ *DB IV*, 123-124.

Pagninov preklad a prvé upravené vydania

Pagninov pôvodný text z r. 1528 obsahoval okrem prekladu aj veľmi cenný index mien. Jednotlivé mená boli vysvetlené a Pagnino zostavil aj malú konkordanciu, kde sa tieto mená nachádzajú. Pagninova autorita na poli biblických jazykov a jeho snaha o čo najlepšie priblíženie hebrejského originálu spôsobili, že Pagninov pôvodný preklad Starého zákona z r. 1528 zostal ešte dlho autoritatívnym prekladom hodným konzultovania. Keď v r. 1608 Fortunati Fanensis vydal paralelné latinské preklady, texty zoradil nasledovne: Vulgáta, Pagninov preklad (len pre Starý zákon), jeho vlastný preklad z LXX a jeho vlastný preklad z hebrejčiny. Zaujímavosťou je, že napriek tomu, že v tomto období skoro všetci vydavatelia používali upravené vydania Pagninovho prekladu, Fortunati používa pôvodný Pagninov preklad z r. 1528. Fortunatiho preklad vyšiel v Benátkach pod názvom *Sacra Biblia Vulgata Editioe, Translat. ex Hebraeo Sanctis Pagnini, Transl. Romana ex Septuag. & Chaldaicae Paraphrasis Transl. congesta Fratris Fortunati Fanensis Ordinis Erem. S. Augustini*.

Pôvodný Pagninov preklad bol s menšími úpravami viackrát vydaný. Prvú úpravu urobil sám Pagnino. Táto verzia bola viackrát vydaná. Autorovi bola dostupná ako verzia *Vetus*, publikovaná Stephanom vedľa Vatableho úpravy Pagninovho textu (pozri dolu). Pagnino už v mnohých prípadoch vynecháva stereotypné opakovanie spojky *et* a v niektorých prípadoch mení aj slová.

Do tejto skupiny prekladov môžeme zaradiť aj preklad z r. 1542 nachádzajúci sa vo Vatikánskej knižnici. Tento preklad bol uverejnený v Lyone Gasparom Trechselom pod názvom *Biblia sacra ex Santis Pagnini tralatione, sed ad Hebraicae linguae amuffim nouiffime ita recognita, & scholiis illustrata, ut planè noua editio uideri possit*. Pagninov preklad upravil Hugone à Porta. Hugonove zásahy sú veľmi malé a Pagninov prekladateľský štýl je jasne rozoznatelný v tomto preklade. Toto vydanie zachováva charakteristické *et* + perfektum (pozri dolu). Delenie kapitoly na verše však nie je podľa vydania z r. 1528, ale Hugone delí kapitoly na menšie podkapitoly, ktoré sú označené písmenami latinskej abecedy (A-G). Toto vydanie obsahuje aj Pagninov preklad Nového zákona, ktorý bol neskôr nahradený Bezeho prekladom (pozri dolu).

Porovnaním Pagninovej úpravy z r. 1542 a Hugonovej úpravy pôvodného Pagninovho prekladu môžeme poukázať, že Hugonov preklad len

veľmi málo mení preklad z r. 1528, kým Pagnino je radikálnejší v obmenách svojho vlastného prekladu.

Vatableho úprava Pagninovho textu

Text nájdený na strednom Slovensku je Vatableho úpravou Pagninovho prekladu. F. Vatable urobil prvú vážnu sériu zásahov do Pagninovho prekladu, avšak Pagninov originál z r. 1528 je ešte jasne rozoznateľný za Vatableho úpravami (podrobnejšiu diskusiu pozri dolu).

F. Vatable sa narodil vo francúzskom meste Gamaches a zomrel v Paríži r. 1547. Stal sa prvým profesorom hebrejčiny na slávnom *Collège de France* v Paríži. Sám nevydal nič o Svätom písme, ale Stephanus (Robert Estienne) vydal poznámky, ktoré si urobil počas štúdia s Vatablem. Stephanus, ktorý vlastnil vydavateľstvo v Paríži, vydal viacero prekladov Biblie⁶. V r. 1545 v Paríži vydal s Vatableho úpravami preklad, ktorý urobil Leon de Juda. V r. 1547 Stephanus sa dostal do konfliktu s teológmi Sorbonskej univerzity v Paríži a odišiel do Ženevy, kde vlastnil už predtým vydavateľstvo. Výsledkom tohto pobytu bolo ďalšie vydanie Biblie v r. 1556-1557, v ktorom publikoval Pagninov text s Vatableho úpravami⁷. Tento text vyšiel pod názvom *Biblia utriusque Testamenti latine, Vetus juxta editionem vulgatam et versionem Sanctis Pagnini cum annotationibus quae dicuntur Vatabli; Novum secundum vulgatam veterem et novam Theodori (cujus haec est prima editio) cum ejus notis, additis quoque notis Claudii Baduelli in libros Veteris Testamenti quos protestantes vocant apocryphos*⁸. Napriek tomu, že toto vydanie je spomínané v *Dictionnaire de la Bible*, autorovi sa nepodarilo konzultovať toto vydanie⁹. Avšak vo Vatikánskej knižnici sa nachádza text vydaný takisto Stephanom

⁶ V r. 1528 vydal v Paríži *Biblia sacra, latine, vulgatae editionis, ex veteribus exemplaribus emendata; accedunt ad calcem interpretationes hebraicorum, graecorum et aliorum nominum*; v r. 1532 v Paríži vydal *Biblia sacra, latine, vulgatae editionis, ex veteribus exemplaribus emendata : accedunt breves in eadem annotationes, ex doctissimis interpretationibus et hebraeorum commentariis; interpretatio proprium nominum hebraicorum, index rerum et sententiarum Veteris et Novi Testamenti*; v r. 1538 v Paríži *Biblia sacra, latine, vulgatae editionis ad fidem vetustissimorum codicum mms. et editionum antiquarum emendata : adjectis ad marginem quamplurimis variantibus lectionibus ex illis collectis*.

⁷ DB V, 2378-79.

⁸ DB II, 1983.

⁹ Adams B/1055.

v rokoch 1556-57 v Ženeve. Z toho vyplýva, že Stephanus vydal to isté dielo dvakrát v tých istých rokoch. Vydanie vo Vatikánskej knižnici je dvojzväzkové. Nový zákon (druhý zväzok) obsahuje Bézov preklad, vyšiel v r. 1556 pod názvom *Novum D. N. Iesu Christi testamentum. Latine iam olim Veteri interprete, nunc denuo à Theodoro Beza versum: cum eiusdem annotationibus, in quibus ratio interpretationis redditur*. Starý zákon (prvý diel) vyšiel takisto v Ženeve v r. 1557 pod názvom *Biblia Utriusque Testamenti. De quorum nova interpretatione et copiosissimis in eam annotationibus lege quam in limine operis habes epistolam*. Tento text obsahuje dva latinské preklady Starého a Nového zákona. V ľavom stĺpci sa nachádza latinský preklad, ktorý predstavuje Pagninovu úpravu pôvodného prekladu, označený *Vetus* a v pravom stĺpci sa nachádza nový preklad (*Nova ex Hebraeo Translatio, Nova ex Graeco Translatio*). Hodnota tohto vydania nespočívala len v preklade, ale aj v poznámkach, ktoré sa nachádzajú pod prekladmi. V poznámkach autor diskutuje rôzne textové varianty a vysvetľuje význam gréckych a hebrejských slov.

Porovnanie vydaní vo Vatikánskej knižnici ukázalo, že predchodca tejto monumentalnej knižnej verzie, obsahujúcej Starý aj Nový zákon, je vreckové vydanie Žalmov z r. 1556 pod názvom *Liber Psalmorum Davidis. Translatio duplex, Vetus & Nuova*. Vydateľom bol Stephanus, avšak miesto vydania nie je uvedené, pravdepodobne je to Ženeva. Toto vreckové vydanie obsahuje presne tie isté dva preklady a poznámky k textu ako knižné vydanie Starého zákona, ktoré Stephanus vydal v Ženeve o rok neskôr.

Okrem Stephana ďalšie vydanie Vatableho úpravy Pagninovho prekladu urobil Thomas Guarinus v Bazileji v r. 1564, ktoré vyšlo pod názvom *Biblia Veteris ac Novi Testamenti; Summa fide ac studio singulari, cum aliorum doctissimorum interpretum, tum uerò in primis S. Pagnini ac Fr. Vatabli opera ita ex Hebraeis Graecisque; fontibus expressa, & latinitate donata; ueterum insuper codicum aliquot collatione emendata, ut nihil relictum sit quod à pio & Sacrae lectionis studioso desiderari posse uideatur*¹⁰. Thomas Guarinus, vydateľ Bazilejského textu, v úvode hovorí, že vo svojom vydaní predkladá verne Pagninov a Bézov preklad¹¹.

¹⁰ Dostupné vo fonde vzácných kníh PBI, Rím.

¹¹ ... *quorum Versionem plan sequutus sum*.

Vatableho úprava Pagninovho prekladu Starého zákona sa dlho tešila obľube medzi latinsky čítajúcou verejnosťou a v 17. stor. sa stala dostupnejšou aj pre „širšiu“ verejnosť. Tak okrem drahých knižničných vydaní, ktorých veľkosť dosahovala až 50 cm, táto verzia Pagninovho prekladu bola vydávaná aj vo forme lacnejších vreckových vydaní; napr. Johannes König vydal v Bazileji v r. 1675 žalmy vo formáte A5 pod názvom *Liber Psalmorum Hebraice, Cum Verfione Latina Santis Pagnini*. Na pravej strane tohto vydania sa nachádza hebrejský text a na ľavej je Vatableho úprava Pagninovho prekladu. Zachované sú aj slová v kurzíve, avšak prepis hebrejských mien je bez prízvukov.

Montanove úpravy

Medzi najdôležitejšie neskoršie revízie Pagninovho prekladu patria vydania urobené Montanom.

Arias Montano Benito¹² urobil omnoho radikálnejšie zásahy do Pagninovho textu. Po úspechu, ktorý zožal Montano na Tridentском koncile, ho španielsky kráľ Filip II. poveril zostavením novej polygloty. Toto veľkolepé dielo sa podarilo vydať v priebehu rokov 1569-1572 v Antverpách. Vydavateľom bol Christopher Plantin, svokor jedného z Montanových spolupracovníkov. Polyglota vyšla pod názvom *Biblia sacra hebraice, chaldaice, graece et latine, Philippi II regis catholici pietate et studio ad sacrosanctae Ecclesiae usum*. Toto monumentálne dielo je v odborných kruhoch známe ako Kráľovská Biblia alebo Antverpská Polyglota¹³. V tomto vydaní Montano upravil Pagninov preklad Starého zákona a predložil svoj vlastný preklad Nového zákona. Pagninov pôvodný preklad je už menej rozoznateľný za latinským textom Montanu. Okrem Polygloty Montano použil Pagninov preklad Starého zákona aj pre svoj interlineárny preklad. Podobne ako v Antverpskej Polyglote Montano aj vo svojich interlineárnych prekladoch uvádza svoj vlastný preklad gréckeho textu NZ. Na Slovensku sa zachovali tri monumentálne vydania tohto veľkolepého exegetického diela z r. 1572

¹² Narodil sa v r. 1527 v Frejenal de la Sierra v Španielsku a zomrel v Seville 1598; porov. *DB I*, 954-55.

¹³ Konzultované vo fonde vzácných kníh PBI, Rím.

(Piaristi, Nitra), z r. 1584 (ŠOKA, Trnava) a z r. 1619 (UK, Bratislava). Ďalšie Montanove interlineárne preklady boli vydané v r. 1607 a 1657¹⁴.

Na záver môžeme povedať, že text nájdený na strednom Slovensku patrí do skupiny Pagninových prekladov Svätého písma. Konkrétne ide o Vatableho úpravu Pagninovho prekladu. Na základe porovnávania textu nájdeného na strednom Slovensku s latinskými prekladmi nachádzajúcimi sa v zbierkach Vatikánskej knižnice, Pápežského biblického inštitútu v Ríme a SNK v Martine môžeme uzatvoriť, že Vatableho revízia Pagninovho prekladu Bazbola viackrát vydaná: v Ženeve v r. 1556-57 (ďalej ženevský text¹⁵), v Bazileji v r. 1564 (ďalej bazilejský text), v Heidelbergu (1599; pozri Príloha 3) a verzia nájdená na strednom Slovensku a v Nitre (frankfurtský text). Okrem týchto vydaní existujú dve vydania z r. 1564 a 1579 v Zurichu (*Lateinische Bibeldrucke 1454-2001*, no. D 946), ktoré sa však autorom nepodarilo konzultovať. Všetky štyri konzultované vydania obsahujú rovnaký text. Okrem týchto knižných vydaní sa zachovali viaceré vreckové vydania Žalmov, napr. z r. 1556 a 1675.

Frankfurtský text v kontexte latinských prekladov na Slovensku v 16. stor. a začiatkom 17. stor.

Historický kontext

Množstvo zachovaných latinských prekladov na Slovensku z prvých troch desaťročí 16. stor. je dosť malé. Počet zachovaných latinských prekladov Biblie narastá v druhej polovici 16. stor. a začiatkom 17. stor. Latinské Biblie na Slovensku sa môžu rozdeliť do troch skupín: Biblie v rehoľných domoch, Biblie nájdené na farách a v slovenských hradoch a kaštieľoch¹⁶.

¹⁴ Konzultované vo fonde vzácných kníh PBI, Rím.

¹⁵ Antverpská Polyglota je dostupná v Pápežskom biblickom inštitúte.

¹⁶ V období medzi 16. stor. a prvou polovicou 17. stor. sa našli na Slovensku okrem latinských prekladov aj viaceré preklady do nemčiny, češtiny a poľštiny; porov. napr. STRELKA – KOMOROVÁ – SAKTOROVÁ, *Tlače 16. storočia*, 23-27.

Latinské Biblie a biblické štúdie na Slovensku počas 16. a 17. storočia

Latinské preklady Biblie sa stali neodlučiteľnou časťou šľachtických knižníc na Slovensku. Viaceré šľachtické rodiny okrem humanitných zbierok vlastnili aj cenné preklady Biblie z pôvodných jazykov do latinčiny; napr. Montanove vydanie na Sklabinskom hrade¹⁷.

O rozširovanie Svätého písma na Slovensku sa významne pričínili aj viaceré rehoľné spoločnosti. Podľa zachovaných katalógov najdôležitejšie zbierky sa zachovali v rehoľných domoch Spoločnosti Ježišovej, piaristov a františkánov¹⁸. Ďalšie rehoľné spoločnosti si tiež vybudovali knižnicu, avšak nateraz nie sú dostupné katalógy, ktoré by mohli osvetliť používanie latinských prekladov Biblie v týchto reholiach.

Významným medzníkom pri rozširovaní Sv. písma na Slovensku bolo založenie Trnavského kolégia Spoločnosti Ježišovej. V r. 1619 Peter Pázmaň založil základinu pre „Dom bibliotéky a kníhtlačiarne v Trnave“. Na prízemí tejto stavby (dnes severná strana arcibiskupského paláca) bola kníhtlačiareň a na prvom poschodí knižnica¹⁹. P. Jakub. Némeci bol menovaný do funkcie prefekta Trnavského kolégia v r. 1632 a zostavil prvý ručne písaný katalóg Trnavského kolégia²⁰. Štatistiky prírastkov kníh do tejto knižnice ukazujú, že pokiaľ v rokoch 1600-1632 knižnica nenadobudla viac ako 50 knižničných jednotiek ročne, v r. 1632 bolo zaznačených viac ako 900 akvizícií²¹. P. Martin Sentiváni-Svätojanský v r. 1690 spísal nový katalóg knižnice, ktorú medzičasom Spoločnosť Ježišova darovala Trnavskej univerzite²². Pred premiestnením univerzity do Budína v r. 1777 knižnica obsahovala 14 675 knižničných jednotiek, vrátane takmer 300 inkunábulí.²³ Na ilustráciu kvality biblických štúdií na Trnavskej univerzite je zaujímavé uviesť niektoré čísla z katalógu profesorov Trnavskej univerzity z r. 1773, ktorý zostavil P. Ladislav

¹⁷ KATUŠČÁK, *Modrá krv*, 179.

¹⁸ Františkánsky fond uložený v SNK je v štádiu spracovania. Vďaka veľkodušnosti pracovníkov SNK autor mohol konzultovať Pagninové verzie.

¹⁹ RADVÁNI, *Jezuitská a Univerzitná knižnica*, 17.

²⁰ *Ibid.*, 18.

²¹ *Ibid.*, 22.

²² *Ibid.*, 21-24.

²³ *Ibid.*, 29.

Csapodi, prefekt Trnavského kolégia Spoločnosti Ježišovej. Profesor hebrejčiny mal k dispozícii len 13 kníh, profesor Svätého písma 31, kým dvaja profesori teológie mali 273+135 kníh a dvaja profesori filozofie mali 130+105 kníh²⁴.

Dôležitým zdrojom pre zmapovanie latinských prekladov Biblie na Slovensku je katalóg kníh Jezuitského kolégia v Trnave: *Catalogus Bibliothecae Collegii Tyrnaviensis Societatis Jesu 1632*²⁵. Tento katalóg obsahoval niekoľko tisícok zväzkov, a tak patril k najdôležitejšiemu knižnému fondu na Slovensku na začiatku 17. storočia. Štúdium katalógu ukázalo, že Jezuitské kolégium v Trnave pred rokom 1632 vlastnilo aspoň 31 exemplárov latinskej Biblie (pozri Príloha 1). Najpočetnejšie sú zastúpené vydania Vulgáty. Porovnávanie titulov z tohto katalógu s vydaniaми vo Vatikánskej knižnici ukázalo, že jezuiti prinášali do svojho kolégia najdôležitejšie latinské preklady Biblie. Miesta vydania a tlačiarne sú ďalším dôkazom, že na Slovensko sa zásluhou Trnavského kolégia dostávali výtlačky z najprestížnejších európskych tlačiarní.

Dôležitú úlohu pri šírení latinských prekladov na Slovensku zohrala aj rehoľa piaristov²⁶. V r. 1954 knižnice piaristov boli čiastočne zničené a čiastočne zhabané a uložené v Matici slovenskej. Tieto knižnice boli skatalogizované v Matici slovenskej pred vrátením kníh piaristom v r. 1996²⁷. Piaristické zbierky zachovaných historických kníh v kláštoroch v Podolínci, Prievidzi, Sv. Jure, Krupine, Leviciach, Nitre a Ružomberku obsahovali 89 rozličných latinských prekladov Biblie, z toho 11 prekladov celej Biblie zo 16. stor. Napriek tomu, že piaristi sa usídlili na Slovensku až v r. 1643, ich kláštorné zbierky ukazujú, že si rýchlo vytvorili knižnicu, ktorej neoddeliteľnou časťou sa stali aj latinské Biblie z predchádzajúceho storočia. Piaristi tak prinášali na Slovensko nielen najnovšie preklady, ale aj staršie, v tej dobe ešte stále autoritatívne, preklady z pôvodných jazykov. Na ilustráciu širokého spektra latinských Biblií v piaristickej zbierke môžeme uviesť Erazmov preklad z r. 1544²⁸, Hugonovu verziu z r. 1544²⁹, Guarinov preklad

²⁴ Ibid., 26-27.

²⁵ FARKAS, *Magyarország Jezsuita Könyvtárak*, 39-151.

²⁶ Prvý kláštor piaristov bol založený v r. 1643 v Podolínci. V r. 1666 sa usadili v Prievidzi a potom aj v ďalších častiach Slovenska.

²⁷ SAKTOROVÁ – KOMOROVÁ – PETRENKOVÁ, *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*, 58-72.

²⁸ Ibid., 60, no. 143.

z r. 1578³⁰ alebo preklad Deuteronomia s Lutherovými poznámkami³¹. Piaristi sa tak stali ďalším kanálom, cez ktorý prúdili na Slovensko dôležité latinské preklady Biblie z celej Európy.

Začiatkom 16. stor. začali južné hranice Slovenska ohrozovať turecké vojská, čoho výsledkom bolo, že v r. 1543 sa do Trnavy presťahovalo Ostrihomské arcibiskupstvo. Trnava sa tak stala sídlom ostrihomského arcibiskupa počas nasledujúcich tristo rokov³². Do tohto obdobia môžeme datovať aj začiatok rozkvetu latinských prekladov Biblie na Slovensku, hlavne v Trnave, Nitre (diecézna knižnica) a na iných slovenských farách. H. Radváni spracoval inventár mnohých farských knižníc na Slovensku počas komunizmu; tento projekt pokračuje pod vedením P. Sabova (SNK). Presahuje rozsah tejto práce podať úplný zoznam latinských Biblií nachádzajúcich sa na Slovensku v tomto období. Avšak uvedené príklady ilustrujú, že na Slovensku boli k dispozícii najdôležitejšie latinské preklady vydané v Európe počas 16. a 17. stor. (pozri Príloha 2). Tieto zoznamy poukazujú nielen na pomerne dobré vzdelanie vtedajšieho kléru, ale odzrkadľujú aj úroveň biblickej kultúry v tomto období. Medzi zachovanými Bibliami na farských úradoch dominovali oficiálne preklady Vulgáty.

Pagninov preklad a jeho úpravy zachované na Slovensku

Štúdium dostupných katalógov a zbierok starých tlačí na Slovensku ukázalo, že niektoré upravené verzie Pagninovho prekladu sa dostali aj na Slovensko. Výskyt Pagninovho prekladu je zosumarizovaný v tabuľke (pozri dolu). Zachoval sa jeden pôvodný Pagninov preklad vydaný v Kolíne. Z obdobia Vatableho úprav sa zachovalo päť vydaní. Najstarší je bazilejský text z r. 1564. Vydanie nájdené na strednom Slovensku je zhodné s vydaním v Diecéznej knižnici v Nitre, ktoré je takisto defektné. Nakoniec dve rovnaké vydania z r. 1599 sa našli u piaristov v Nitre a vo františkánskom kláštore v Nižnej Šebastovej. Štyri vydania sa zachovali aj z kategórie Montanovej úpravy Pagninovho prekladu. Najstaršie vydania sa našli na Sklabinskom hrade

²⁹ Ibid., 60, no. 144.

³⁰ Ibid., 61, no. 146.

³¹ Ibid., 62, no. 158.

³² STRELKA – KOMOROVÁ – SAKTOROVÁ, *Tlače 16. storočia*, 8.

(1570-1572)³³ a u piaristov v Nitre (1572). Veľmi cenné vydanie z r. 1584 sa našlo v pozostalosti univerzitného prof. Zlatoša. Najnovšie vydanie, ktoré je z r. 1619, obsahuje ten istý text ako vydanie z r. 1584. Pôvod posledných dvoch vydaní nie je známy. Nakoľko tieto vydania sú v katalógoch len veľmi stručne popísané, dovoľíme si pripojiť na záver článku ich podrobnejší popis (pozri Príloha 3).

Typ prekladu	Exempláre na Sk	Rok a miesto vydania	Pôvod	Uložené
Pagninov preklad a jeho prvé úpravy	1	1541, Kolín	————	SNK, Martin
Vatableho úpravy	5	1564, Bazilej 1591, Frankfurt 1591, Frankfurt 1599, Heidelberg 1599, Heidelberg	Františkáni, Trnava Diecézna knižnica, Nitra Stredné Slovensko Františkáni, Nižná Šebastová Piaristi, Nitra	SNK, Martin Diecézna knižnica, Nitra TF TU, Bratislava SNK, Martin Piaristi, Nitra
Montanove úpravy	4	1570-2, Antverpy 1572, Antverpy 1584, Antverpy 1619, Petrus de la Roviére	Sklabinský hrad; Piaristi, Nitra ———— ————	SNK, Martin Piaristi, Nitra ŠOKA, Trnava UK, Bratislava

Frankfurtský text v kontexte biblických štúdií v 16. stor. a začiatkom 17. stor.

Po dlhom období prepisovania Hieronymovej Vulgaty sa do latinských prekladov dostalo veľké množstvo chýb a Tridentský koncil cítil potrebu nového latinského prekladu. Keď sa v 16. stor. začína rodiť kritické štúdium Svätého písma, vynára sa nájostejšia otázka, ktorý text a ktorý preklad najvernejšie odzrkadľuje pôvodný text Svätého písma. Tak sa rodia kritické štúdiá a vydania, z ktorých sa dá vyčítať, ktoré sú chyby a dodatky prepisovateľov Biblie. Logickým dôsledkom tohto vývoja bol záver, že ak bolo Sväté písmo napísané v hebrejčine a gréčtine, tak pre kritické štúdium sú nevyhnutné preklady z originálov. Z tohto dôvodu teológovia a vydavatelia

³³ Kniha bola neskôr darovaná františkánom v Beckove, kde sa aj našla.

polyglot, medzi nimi aj Pagnino a Vatable, sa rozhodli predložiť čo najdoslovnejšie latinské preklady pôvodných textov.

Tento vývoj biblických vied však priniesol aj veľa nepokoja. Na jednej strane sa rozprúdila vedecká diskusia o tom, ktoré hebrejské a grécke originály treba prekladať a ktoré sýrske a aramejské preklady treba brať do úvahy pri prekladoch do latinčiny. Ako vidno na príklade Stephana, ktorý znechutený nástrahami biblistov na Sorbonskej univerzite v Paríži odišiel do Ženevy, tieto otázky sa často vyhrocovali. Druhá strana mince tejto diskusie mala teologický charakter. Pre teológov vyvstávala otázka, na ktorom latinskom preklade Svätého písma sa má zakladať teológia. *Predhovor* frankfurtského vydania odzrkadľuje toto napätie:

Viem, že mnohým je veľmi nemilé, že po rozšírenom³⁴ a prijatom latinskom vydaní, o ktorom sa domnievajú, že je Hieronymovo, sa predkladá ďalšie. Sú totiž toho názoru, že by nemali byť prinášané viaceré verzie jednej a tej istej svätej knihy, ale všetci by sa mali uspokojiť s tou jedinou, ba dokonca, že existencia viacerých prekladov nielenže nie je pre cirkvi užitočná, ale priamo záhubná. A keby niečo bolo treba dodať k rozšírenej verzii Starého zákona, po verzii LXX prekladateľov by sa už nemalo neskoršie vôbec nič pridávať, pretože ju si starí cirkevní učenci veľmi vážili a sám náš Pán Ježiš Kristus spolu so svojimi apoštolmi sa odvolával na Starý zákon na základe dôvery k prekladateľom LXX³⁵.

Autor obraňuje tento latinský preklad, ktorý sa líšil od oficiálneho latinského prekladu. Zo slovníka, ktorý používa, vidno, že nešlo len o neosobnú vedeckú diskusiu, lebo niektorí nazývali prekladateľov a používateľov týchto kritických prekladov heretikmi. Tridentský koncil, ako aj pápeži 16. a 17. storočia, podporili tento vývoj biblických vied. Tridentský koncil nariadil zostavenie nového latinského prekladu, ktorý sa zakladal nielen na kritickom vydaní latinských manuskriptov, ale bral do úvahy aj nezávislé latinské preklady hebrejských a gréckych textov (pozri hore). Niektoré vydania, ktoré obsahovali nezávislé latinské preklady pôvodín, vyšli pod záštitou pápežov, tak napr. Antverpská polyglota vyšla *cum S.D.N. Gregorii XIII, Motu proprio*. Táto polyglota obsahovala Montanom upravený latinský preklad hebrejského a gréckeho textu a varianty z Targumu Onkelos, avšak neobsahovala žiadne

³⁴ Lat. = vulgatum.

³⁵ PANCZOVÁ, *Predhovor*, 161.

dovtedy používané latinské vydania. Humanistické čítanie pápežov 16. a 17. storočia sa tak odzrkadlilo na rozvoji biblických vied tohto obdobia.

Okrem *Predhovoru* autor pripája aj *Obsah celého Svätého písma*³⁶. V tomto stručnom úvode autor predkladá súhrn vtedajšej biblickej teológie. Biblická teológia je podávaná na spôsob dejín spásy. Autor stručne charakterizuje základne etapy dejín ľudstva a ich teologický význam. Celá biblická teológia je podávaná z kristocentrického pohľadu.

Predhovor do frankfurtského vydania a textová kritika v 16. a 17. stor.

Podľa *Predhovoru* autor tvrdí, že odporcovia tohto prekladu by boli ochotní pripustiť preklady LXX, pretože tieto používal Ježiš. Autor však používa argument, ktorý bol použitý proti nemu, ako potvrdenie významu tohto prekladu. Ukazuje, že v období medzi 3. stor. pred Kr. a 3. stor. po Kr. existovalo viacero gréckych prekladov. Ak teda v tomto období Biblia bola viackrát prekladaná, prečo by sa to nemohlo diať aj teraz?³⁷

Táto diskusia nám dovoľuje preniknúť do chápania textovej kritiky v tomto období. V prvom rade autor vedel o nasledovných prekladoch Biblie do gréčtiny:

1. LXX z r. 280 pred Kr. Autor však tvrdí, že už Hieronym odmietol názor, že tento preklad vznikol, ako je opísaný u cirkevných otcov, t.j. že prekladatelia „oddelení jeden od druhého ... nejakým zázrakom napísali tú istú [verziu].“³⁸
2. Aquila zo Sinope (za čias cisára Hadriána)
3. Samaritán Symmachus (za vlády cisára Severa)
4. Theodotión (vydaná cisárom Commodom)
5. Spomínané Theodoretom ako vydanie nájdené v kadiach Iereho (za vlády Caracallu)
6. Nájdené v Nikopole (za vlády cisára Alexandra)
7. Lukiánova verzia nájdená v Nikoméddii prepísaná vlastnou rukou Konštantína (Lukianus bol zabitý počas prenasledovania Diokleciánom a Maximiliánom)

³⁶ PANCZOVÁ, *Obsah*, 170-175.

³⁷ PANCZOVÁ, *Predhovor*, 164.

³⁸ PANCZOVÁ, *Predhovor*, 162.

8. Origenova Hexapla spomínaná Eusébiom Cézarejským (hebrejský text, grécky prepis, Aquila, Symmachus, LXX, Teodoción)

Autor preberá Hieronymov pohľad na geografické rozdelenie gréckych prekladov: Lukiánov preklad bol používaný od Konštantínopolu až po Antiochiu, Palestína používala Origenove preklady a Egypt s Alexandriou používal LXX.

Okrem gréckych prekladov autor vedel aj o existencii latinských prekladov, dnes známych pod menom *Vetus Latina*. Môžeme tak uzavrieť, že autor a čitatelia tohto *Predhovoru* boli oboznámení s najdôležitejším gréckymi a latinskými prekladmi, ktoré sú doteraz dôležité pre textovú kritiku.

Význam frankfurtského textu pre dejiny slovenskej teológie a biblistiky

Biblisti zo 16. a 17. stor. dostávajú do rúk v podobe tohto latinského prekladu veľmi cenné vydanie Svätého písma. Starý zákon bol preložený podľa hebrejskej predlohy, a tak boli vylúčené chyby, ktoré vznikli pri odpisovaní latinských manuskriptov počas storočí. Nový zákon bol preklad starovekého Bézovho kódexu z piateho storočia, ktorý predstavoval v tejto dobe najstarší dostupný kódex obsahujúci všetky evanjeliá a Skutky apoštolov. Tento preklad tiež obsahuje niektoré nekánonické knihy, a tak dovoľuje čitateľom pochopiť kultúrne a historické pozadie počas intertestamentálneho obdobia.

Okrem samotného prekladu *Predhovor* do vydania je tiež dôležitým svedkom vedeckých diskusií v tomto období. *Predhovor* podáva stručný prehľad situácie gréckych prekladov od 3. stor. pred Kr. až po 3. stor. po Kr., oboznamuje čitateľa aj s existenciou starobylych latinských prekladov z obdobia pred Hieronymovým prekladom a tiež opisuje rôzne techniky prekladu v tomto storočí. Nakoniec tento text bol vydávaný tak katolíckymi ako aj protestantskými vydavateľstvami, a teda predstavuje jeden z mála textov uznávaných odborníkmi z katolíckeho a protestantského sveta.

Tento preklad sa dostal na Slovensko koncom 16. alebo začiatkom 17. storočia. Biblia nájdená na strednom Slovensku prešla viacerými rukami, bola dôsledne čítaná, podčiarkovaná a po stranách boli rukou písané poznámky a dokonca citáty z otcov. Toto naznačuje, že v tomto období na Slovensku existovali odborníci, ktorí poznali vývoj biblistiky v ostatných častiach Európy, a boli schopní oceniť význam tohto latinského prekladu. Skutočnosť, že preklad je len v latinčine a čitatelia robili poznámky na okraje takisto v latinčine,

naznačuje, že dielo nebolo k dispozícii širokej verejnosti, ale skôr vzdelanému publiku, ktoré bolo schopné čítať a písať v latinčine.

Príloha 1: Katalóg knižnice Jezuitského kolégia z r. 1632

Catalogus Bibliothecae Collegii Tyrnaviensis Societatis Jesu 1632³⁹

- Biblia sacra vulgatae Editionis in 8. corio albo Coloniae Agrippinae 1609 (B 21)
- Eadem in membrana alba Antuerpiae 1599 (B 22)
- Eadem in corio nigro (B 23)
- Eadem in 4. 1618 (B 24)
- Eadem in 8. 1608 (B 25)
- Eadem in 4. Moguntiae 1609 (B 26)
- Eadem in corio rubro Antuerpiae 1599 (B 27)
- Eadem in 8. membrana alba Lugduni 1609 (B 28)
- Eadem Antuerpiae 1574 (B 29)
- Eadem in folio corio rubro Lugduni 1569 (B 30)
- Eadem in corio albo sine loco anno ex antiquo testamento (B 31)
- Biblia sacra in 4. corio albo Antuerpiae 1618 (B 36)
- Biblia latina in 8. corio rubro Venetijs 1519 (B 49)
- Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V. Pontifici Maximi Recognita et edita Coloniae Agrippinae 1630. in Octavo Corio nigro (B 80)
- Biblia sacra in 4to corio nigro Antuerpiae 1599 (B 83)
- Biblia sacra in folio corio rubro sine loco sine numero (B 86)
- Biblia sacra Vulgatae editionis Sixti V. jussu eddita (B 87)
- Biblia sacra in 8vo Coloniae margine rubro in tabulis corio albo (B 91)
- Item aliud exemplar in 4to Antverpiae 1618. margine rubro in tabulis corio porcino (B 92)
- Item aliud in 8vo Lugduni 1609. tabulis corio porcino margine rubro (B 93)
- Biblia sacra in 8. corio nigro cum tabulis Coloniae agrippinae (B 94)
- Biblia sacra Vulgatae editionis cum figuris 140. in 5to Moguntiae 1609 (B 131)
- Biblia sacra vulgatae editionis in 8vo maiori Venetijs 1626. corio albo (B132)
- Item aliud eiusdem typi et compacturae (B 133)
- Item aliud exemplar eiusdem typi et compacturae (B 134)
- Biblia sacra in 8. Coloniae sumptibus Bernardi Gualteri Anno 1630 (B 146)
- Biblia sacra vulgatae editionis Antuerpiae in 8vo sumptibus Aerntens Anno 1635 (B 147)

³⁹ FARKAS, *Magyarországi Jezsuita Könyvtárak*, 39-151.

Biblia sacra eiusdem compacturae et typi et anni ut supra (B 148)
 Item Biblia sacra supra iconibus similia sumptibus Aertus 1635 (B 149)
 Item Biblia sacra supra scriptis similia etc. (B 150)
 Nicolai de Lyra Tomus 1mus in Biblia sacra in folio albo corio Venetijs 1588
 (N 1)
 Eiusdem Tomus 2dus (N 2)
 Eiusdem Tomus 3ius (N 3)
 Eiusdem Tomus 4tus (N 4)
 Eiusdem Tomus 5tus et 6tus (N 5)
 Eiusdem Tomus 1mus (N 6)
 Eiusdem Tomus 2dus (N 7)
 Eiusdem Tomus 3ius (N 8)
 Eiusdem Tomus 4tus (N 9)
 Eiusdem pars secunda (N 10)
 Eiusdem pars 3ia (N 11)
 Eiusdem pars 6ta (N 12)
 Eiusdem pars 3ia et 4ta (N 13)
 Eiusdem pars 6ta (N 14)

Príloha 2: Zoznamy menej dostupných a nepublikovaných latinských Biblií na Slovensku v 16. a 17. storočí

Banská Belá

Biblia Sacra /bez titulného listu/
 /kolofón/ Explicit biblia... Lugduni in officina Gilberti de Vsilies Anno dni
 1524⁴⁰.

Doľany

Biblia Latina.
 Argantinae, typ. Johannes Grüninger, 1483⁴¹.

Hanušovce nad Topľou

Genesis.
 Lugduni in officina Jacobi Macon Anno dominij 1522⁴².

⁴⁰ H. Radváni, 836, Knížnica Rím. kat. farského úradu v Banskej Belej, 1984, no. 1.

⁴¹ H. Radváni, 386, Farská knižnica Doľany, 1974, no. 284. Kniha je spomínaná aj v Imrich Kotvan, Inkunabuly archívov, Martin 1964.

Kremnica (františkáni)

Biblia Sacrosancta Testamēti Veteris & Noui, è sacra Hebraeorum lingua, Græcorumque fontibus, consultis simul orthodoxis interpretibus, religiosissime translata in sermonem Latinum. Authores omnemque totius operis rationem ex subiecta intelliges Praefatione.

Zurich, 1543⁴³.

Pribelij

[*Biblia sacra ...*]

(Excud. Lvgd, Melchior Et Gaspar Trech. Fratres 1532)

Suchá nad Parnou

Biblia sacra.

Coloniae Agrippinae, typ.B. Gualter, 1630.

Štefultov

Biblia graeca et latina, quorum pars prima continet ... libros Iosuae, Iudices et Ruth. //

Basileae, Nicolaus Brylinger, 1560⁴⁴.

RK FÚ Trnava

Biblia cũ concordantijs veteris et noui testamenti et sacrorum canonum: necnon et additionibus in marginibus varietatis diversorum textuum: ac etiam canonibus antiquis quattuor euangeliorum. Nouissime autem addite sunt concordantie ex vigineti libris Iosephi de antiquitatibus et bello iudaico excerpte.

(Impressa aūt Lugduni: per. D Jacobum Sacon. Expēsis notabilis viri Antonij Koberger Nurēburgensis. Feliciter explicit. Anno nostre salutis. 1521.

Nono Kal. Augusti. Que est 24. Julij)⁴⁵

Sign.: RKFÚ T/25⁴⁶

⁴² H. Radváni, 1149, Knižnica Rímskokatolíckej fary Nanebovzatia Panny Márie v Hanušovciach nad Topľou, 1992, no. 2.

⁴³ KOMOROVÁ – SAKTOROVÁ – PETRENKOVÁ, *Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka*, 20-21.

⁴⁴ H. Radváni, 826, Farská knižnica Štefultov, 1984, no. 8.

⁴⁵ Popis: signet, iniciálky s ornamentálnym pozadím v rámčeku, titulný list s červeno-čiernym textom, drevorezby s biblickou tematikou, marginálie, rubriky, kustódy.

Väzba. Lepenková, chrbát a nárožnice kožené.

Novum Testamentum Graeco-latinum Vulgata interpretatione, Latina a Theologis Louaniensibus quam diligentissime recognita et emendata. Coloniae, Off. Birckmaniana, 1592⁴⁷.

Spolok Svätého Vojtecha

Biblia Latina.

Chýba titulný list, podľa úvodu, ktorý spomína Klementa VIII. a na základe porovnávania s textom Sixto-Klementínskeho vydania Vulgáty ide o ďalší exemplár oficiálnej Vulgáty⁴⁸.

Sign.: H 64

Biblia Latina, chýba titulná strana.

Kolofón: Excvd. Lvgd. Melchior et Gaspar Trench. Fratres 1532⁴⁹.

Sign.: H 21/T-7014/⁵⁰ SSV⁵¹

Biblia Latina, bez titulného listu. /Starý a Nový zákon – latinsky/

Kolofón: Antwerpiae, ex officia Plantiniana, Apvd Balthasarvm et Ioannem Moretos Fratres. 1618.

Sign.: H 75. /T-1996/⁵²

⁴⁶ H. Radváni, 855/1, Katalóg knižnice Rímskokatolíckeho farského úradu sv. Mikuláša v Trnave, 1985, no. 25.

⁴⁷ Popis: pôvodná kožená väzba. Provenienca: vnútorná strana väzby popísaná. Rub titulného listu je popísaný po slovensky. Na s. 105 *ex libris A. Wisniowski Pleb. In Andásfalva*; porov. H. Radváni, 855/1, Katalóg knižnice Rímskokatolíckeho farského úradu sv. Mikuláša v Trnave, 1985, no. 24.

⁴⁸ Popis: novšia kožená väzba, nie je tam kolofón.

⁴⁹ Osobne porovnané v SSV s *Biblia Sacra vulgatae editionis Sixti V. Pont. M. Iuffu recognita, et Clementis VIII. Auctoritate edita*. Coloniae Agrippinae, Sumpt. Haer. Bernardi Gualteri et Sociorum. 1647. Sign. H 95. Po konzultácii textu sa ukázalo, že text neobsahuje žiadnu z Pagninových verzii prekladu, ale je úplne zhodný so Sixto-Klementínskou Vulgátou.

⁵⁰ H. Radváni, 1023, Tlačé XVI. storočia v knižnici Spolku svätého Vojtecha v Trnave, 1990, no. 12.

⁵¹ H. Radváni, 973, Tlačé XVI. storočia v knižnici Spolku sv. Vojtecha v Trnave, 1998, no. 12.

⁵² H. Radváni, 972, Katalógy knižnice VII. Vybrané tlačé XVII. storočia: Spolok svätého Vojtecha, 1988, no. 20.

Biblia Latina: Romanae Correctionis in Latinis Bibliis Editionis Vulgatae, Ivssv Sixti V. Pontif. Max. Recognitis, Loga Insigniora; ... Francisco Luca Brugensi ...

Antverpiae, ex officina Plantiniana, 1618⁵³.

Sign.: H 75 privázok k č. 20⁵⁴.

Biblia Sacra vulgatae editionis Sixti V. Pont. M. Iuffu recognita, et Clementis VIII. Auctoritate edita.

Coloniae Agrippinae, Sumpt. Haer. Bernardi Gualteri et Sociorum. 1647. Cum Privilegio S. Caefareae Maj⁵⁵.

Sign.: H 95 /T-2437/⁵⁶

Univerzitná knižnica, Bratislava

Biblia Graeca et Latina, quorum pars prima continet Mofis quinq. Libros, Iofuam, Iudices et Ruth.

Basileae per Nicolaum Brylingerum, 1550⁵⁷.

Sig.: 21 G 18584

Biblia Sacro sancta ad Hebraicam ueritatem, & probatissimorū ac manu scriptorum exemplarium fidem diligenter recognita et restituita.

Basileae apud Nicolaum Bryling, 1551⁵⁸.

⁵³ Text a nadpisy kapitol obsiahnuté v tomto vydaní sú zhodné s oficiálnym vydaním Vulgáty. Porovnané s *Biblia Sacra vulgatae editionis Sixti V. Pont. M. Iuffu recognita, et Clementis VIII. Auctoritate edita*. SSV H 95.

⁵⁴ H. Radváni, 972, Katalógy knižnice VII. Vybrané tlače XVII. storočia: Spolok svätého Vojtecha, 1988, no. 21.

⁵⁵ Popis: vreckové vydanie (formát A 5); medirytiny; iniciálky, väzba pergamenová, kniha nie je podčiarkovaná ani doplnená rukou písanými poznámkami po okrajoch. Proveniencia: *Ex libris* Theodori Davidu Viennae 1882. Význam: je to záväzný preklad Biblie podľa druhého vydania Sixto-Klementínskej Vulgáty.

⁵⁶ H. Radváni, 972, Katalógy knižnice VII. Vybrané tlače XVII. storočia: Spolok svätého Vojtecha, 1988, no. 22.

⁵⁷ Popis: formát A5, ornamentálna slepotlač, dve kovové spony, bez nárožníc, ornamentálne a figuratívne iniciálky v rámečku. Na okrajoch sú rukou písané poznámky. Aspoň dva rukopisy; Biblia nie je podčiarkovaná. V úvode Nicolaus Brylingerus píše, že podáva text LXX. Porovnávanie textu s LXX ukázalo, že autor sledoval najdôležitejšie manuskripty, ako sa nachádzajú v dnešnom štandardnom vydaní LXX. Text je rozdelený len na kapitoly, nie na verše. Proveniencia: Bibliotheca Josephi Bellai.

⁵⁸ Popis: vreckové vydanie, pôvodná koža s ornamentálnou slepotlačou. Zachovali sa dve kovové spony. Je to preklad z hebrejčiny.

Sig.: 27 D 23976

Biblia Sacra, quid hac editione à Theologis Louanienfibus præstitum fit paulò pòst indicatur.

Antverpiæ, Ex officina Christophori Plantini, Architypographi Regij, 1587⁵⁹.

Sig.: 17 G 2889

Vulgata Latina, Tom. I.

Antverpiæ, per Martinum Cæfarem, 1534⁶⁰.

Sig.: XVII AB 126

Biblia Sacra, Veteris et Novi Testamenti, secundum editionem vulgatam.

Basileæ, 1578. Ravracorum, Excudebat Thoms Guarinus⁶¹.

Sig.: 21 D 15 440

Biblia Sacra, neidentifikovaný text, nie je to žiadna z Pagninových verzií.

Delenie veršov podľa písmen naznačuje, že ide o text zo 16. stor.

Sig.: XVII AB 732

Biblia Sacra, Je to ten istý text ako predchádzajúce vydanie, avšak iné, menšie, vydanie.

⁵⁹ Popis: vreckové vydanie, knihy je viazaná v obnovennej koži, chýbajú prvé úvodné strany. Preklad je z hebrejčiny, nie je to žiadna verzia Pagninovho textu. Predstavuje odborný preklad Louvanských teológov. Podľa *Predhovoru* text sa zakladá na preklade, ktorý urobil Hentenius a je prepracovaný podľa hebrejských, gréckych a sýrskych textov. Obsahuje aj 3. a 4. knihu Ezdrášovu. Na konci je pridaný *Index testimoniorum a Christo a Hebraicorum, Chaldaeorum, Graecorumque nominum interpretatio*. Pridaný je aj *Index Biblius*, na štýl biblických encyklopédií, ktorý zostavil Iohannes Harlemivs.

⁶⁰ Popis: veľký knižný formát. Viazaná v pôvodnej poškodenej koži, bez nárožníc a kovových spôn. Je to vydanie Vulgáty z predtridentského obdobia. Obsahuje knihy od Nm 26 až po koniec NZ. Medzi knihami je zaradená aj 3. a 4. kniha Ezdrášova. Na konci sú pridané dve rozsiahle encyklopédie a slovníky: *Hebraica, Chaldaea, Graecaque, & Latina nomina virorum, mulierum, populorum, idolorum, vrbium, fluuiorum, montium, caeterorumque locorum, quae in Bibliis vtriusque Testamenti sparsa sunt, restituta, cum interpretatione Latina*. Antverpiæ, Apud Martinum Cæfarem, 1534; obsahuje 41 dvojstrán a *Index Rerum et sententiarum quae in Veteris & Noui testamenti libris continentur*. Antverpiæ, per Martinum Cæfarem, 1534; obsahuje 82 dvojstrán.

⁶¹ Popis: pôvodné kožené viazanie s ornamentálnou slepotlačou. Na prednej strane je obraz svätopisca, na zadnej ženská postava, pravdepodobne Mária s dieťaťom. Zachované sú dve kovové spony. Stredná veľkosť.

Sig.: 21 F 13732-R

Biblia ad Vetvstissima Exemplaria nunc recens castigata.

Antverpiæ, apud Iohannem Stelsivs, sub Scuto Burgundiæ. 1561. Cum gratia et privilegio⁶².

Sig.: 21 B 383

Biblia Breves in Eadem Annotationes, ex doctis intepretationibus, & Hebræorum commentarijs.

Væneunt Lugduni apud Scipionem de Gabiano, 1536⁶³.

Sig.: 22 B 63086

V katalógoch UK sa nachádza sedem verzií Vulgáty z tohto obdobia.

Vištuk

Biblia sacra veteris et novis I. – II.

Wittebergæ, Laur. Senberlich, 1602⁶⁴.

Príloha 3: Popis latinských Biblií obsahujúcich rôzne úpravy Pagninovoho prekladu

Slovenská národná knižnica, Martin (1541)

Biblia Sacra Ivxta Germanam Hebraici idiomatis proprietatem, nunc primum adiectis in singula capita perbreuibus argumentis, atque locorum fripturarum concordantijs, summa fide, & non æstimandis laboribus impensiq̃ excusa, Interprete Xante Pagnino Lucense. Accedit præterea Liber interpretationum Hebraicorum, Arabicorum, Græcorumq̃,

⁶² Podľa *Predhovoru* ide o preklad Iohannis Hentenii Nechliniensis. Delenie veršov je ešte podľa písmen.

⁶³ Text je podobný Vulgáte. Delenie veršov je podľa písmen a nie podľa číslíc. Kniha obsahuje viaceré rukou písané poznámky na okrajoch textu. Zvýrazňovanie je robené podčiarkovaním a prečiarkovaním textu. Marginálie sú vo forme malých komentárov a nie odvolávok na iné biblické texty. Text neobsahuje ilustrácie. Vydanie obsahuje aj 3. a 4. knihu Ezdrášovu. Obsahuje výkladové slovníky. Popis: pôvodná tmavá kožená väzba so slepotlačou. Zachované sú dve kovové spony, vydanie je bez nárožnic. Veľké iniciálky na figuratívnom a ornamentálnom pozadí v rámečku.

⁶⁴ H. Radváni, 716, Knižnica Rím.kat. fary Najsvätejšej Trojice, Vištuk, 1981, no. 482.

nominum quæ in arcanis sacrisq̄ literis reperiuntur, ordine alphabetico in usum studio fuorum digestus, eodem authore.

Festina Lente, Coloniae, ex Officina Melchiosis Nouefiani, Anno a Christo nato, M.D.XLI.

Popis: Pôvodná dobre zachovalá kožená väzba s ornamentálnou slepotlačou. Zachované sú dve kovové spony, bez nárožníc. Na prvej strane sú rukou vpísané dátumy: 1541 a pod ním 1670, druhý je dátum proveniencie. Iniciály sú ornamentálne v rámečku. Vydanie nemá žiadne ilustrácie.

Text: rozdelenie veršov je podľa písmen a nie podľa číslíc ako v preklade z r. 1528. Tak Starý ako aj Nový zákon je Pagninov preklad zhodný s textom z r. 1528. V tejto verzii NZ ešte nebol nahradený Bézovvým prekladom. Text obsahuje marginálie a stručné zhrnutia kapitol. Nadpisy pred kapitolami sú zhodné s frankfurtským textom. Pod každou knihou je uvedené *interprete Xante Pagnino Lucensî*. Táto verzia podáva plný prepis a vyhýba sa skráteným formám, ktoré sú preferovanou formou vo vydaní z r. 1528, napr. *ī* je prepisované *in* a pod. Niektoré chyby sú v tejto verzii opravené, napr. vo verzii z r. 1528 je Mt 1,1 *geuit*, ktoré je správne opravené na *genuit*.

Úvody: *Ad Christianum Lectorem Epigramma*. Pagnino uvádza, že bol nespokojný s prekladom Aquilu a Symacha a táto verzia podáva nový preklad. Potom je Úvod od D. Hermanni: *Reverendo simvl ...* Ďalej nasleduje úvod napísaný Pagninom. Kniha neobsahuje zoznam kníh Biblie. Porovnávanie však ukázalo, že obsahuje len knihy patriace do katolíckeho kánonu. Číslované sú dvojstrany, avšak sú použité rímske číslice na pravej hornej strane. Celkový počet číslovaných dvojlistov je CCCLXIII (364). Na konci je pridaný výkladový slovník mien *Liber Interpretationum*, ktorý je zhodný s vydaním z r. 1528.

Katalógy: Adams B/1024; VD 16 B/2616

Františkáni, Trnava (1564)

Biblia Veteris ac Novi Testamenti; Summa fide ac studio singulari, cum aliorum doctissimorum interpretum, tum uerò in primis S. Pagnini ac Fr. Vatabli opera ita ex Hebraeis Graecisq̄; fontibus expressa, & latinitate donata; ueterum insuper codicum aliquot collatione emendata, ut nihil relictum sit quod à pio & Sacrae lectionis studioso desiderari posse uideatur.

Basilae, per (excud.) Thomam Guarinum

Proveniencia: Conventus Polsoniensis.

Popis: Pôvodné viazanie v koži bez nárožníc a kovových spôn. Nie je podčiarkovaná. Text: pozri bazilejský text. Nález v Trnave, františkáni, SNK Martin. Na konci výkladový slovník. SZ 727 strán, NZ 266 strán.

Katalógy: Adams B/1064

Sklabinský hrad, potom u františkánov v Beckove (1570-1572)⁶⁵

Biblia sacra Hebraice, Chaldaice, Graece et Latine. Ed. Arias Montanus.

Antverpiae, Christophorus Plantinus. 7 tomi.

Popis: Titulné listy jednotlivých zväzkov nesú posesorské záznamy členov rodiny: *Oblatus a Magg. Dno Alexio Reuay Contus Sctae Catherinae 2. Aug. Ao 1643*. Všade sú aj záznamy *Ex Libris Ladislai de Rewa mp. 1644*. V r. 1691 bola darovaná františkánom v Beckove. Nachádza sa v SNK, Martin.

Katalógy: Adams B/970

Piaristi, Nitra (1572)⁶⁶

Hebraicorum Bibliorum Veteris Testamenti Latina interpretatio, opera olim Xantis Pagnini Lucensis: Nunc verò Benedicti Ariae Montani Hispalēsis, Francisci Raphelengii Alnetani, Guidonis, et Nicolai Fabriciorum Boderianorum fratrum collato studio, ad Hebraicam dictionem diligentissimè expensa: Censorum Lovaniensium Iudicio Examinata, Et Academiae Syffragio Comprobata: Ad Regij Sacri operis commoditatem et apparatusum.

Antverpiae, Christophorus Plantinus.

Proveniencia: *Ex. P. Leopoldi Veisz e Scholis Piis.*

Popis: signet, iniciálky s ornamentálnym pozadím vo voľnom priestore na 8, 9 r., s figurálnym pozadím v rámčeku na 8 r., marginálie, rukopisné poznámky v latinčine, poškodený titulný list.

Katalógy: PINA 19/XVI, prív. 1.; Adams B/1243

Pozostalost' po univ. prof. Zlatošovi, ŠOKA Trnava (1584)⁶⁷

Interlineárny preklad Aria Montana má samostatný titul pre SZ a pre NZ.

Starý zákon:

⁶⁵ KATUŠČÁK, *Modrá krv*, 179; SAKTOROVÁ – KOMOROVÁ, *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice*, 78, no. 166.

⁶⁶ SAKTOROVÁ – KOMOROVÁ – PETRENKOVÁ, *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*, 65, no. 177.

⁶⁷ STRELKA – KOMOROVÁ – SAKTOROVÁ, *Tlače 16. storočia*, 23, no. 10.

Biblia Hebraica Eorvndem Latina Interpretatio Xantis Pagnini Lvcensis, Recenter Benedicti Ariae Montani Hispal. & quorundam aliorum collato studio, ad Hebraicam dictionem diligentissime expensa.

Accesservnt & huic editioni Libri Graece scripti, qui vocantur Apocryphi; cum interlineari interpretatione Latina ex Bibliis Complutensibus petita.

Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini⁶⁸.

Nový Zákon:

Novvm Testamentvm Græcvm, Cum vulgata interpretatione Latina Græci contextus lineis inferta: Quæ quidem interpretatio cum à Græcarum dictionum proprietate discedit, sensum, videlicet, magis quàm verba exprimens, in margine libri est collocata“ atque alia Ben. Ariae Montani Hispalensis operâ è verbo reddita, ac diuerso characterum genere distincta, in eius est substituta locum.

Accesservnt & huic editioni Libri Graece scripti, qui vocantur Apocryphi; cum interlineari interpretatione Latina ex Bibliis Complutensibus depromta.

Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini.

Popis: Kožená väzba s ornamentálnou slepotlačou. Na prednej strane sú stopy po kovových sponách a na prednej a zadnej strane je signet tlačiaru. Chrbát je mierne poškodený. Väzba a aj samotná kniha sú zreštaurované. V SZ chýba 13 listov. Titulný list SZ je zreštaurovaný a pridaný pred NZ. Táto Biblia je registrovaná v ŠOKA ako pozostalosť po univerzitnom profesorovi Zlatošovi pod signatúrou C 75. Biblia bola starostlivo študovaná, podčiarkovaná a na okrajoch sa nachádzajú aj rukou písané poznámky. Z poznámok možno usúdiť, že autor ovládal veľmi dobre hebrejštinu. Dôkazom toho je, že napr. v Montanovom texte nie je daggeš v slove תְּהוֹם, pretože sa nachádza po predložke עַל-כֵּן, avšak autor vo svojej poznámke správne vkladá daggeš do ת, pretože ide o začiatok slova (תְּהוֹם).

Text: Latinský preklad sa nachádza nad hebrejským textom. Toto vydanie si zachovalo aj zvláštnosti hebrejského textu. Interlineárny latinský preklad sleduje hebrejský text sprava doľava a Starý zákon začína od konca knihy, zatiaľ čo Nový zákon začína od začiatku knihy. Montanove interlineárne preklady sú už dosť vzdialené od pôvodného Pagninovho prekladu a Montani sa snaží podať čím doslovnejší preklad originálu. Tak napr. vo v. Gn 1,1 Montani zachováva hebrejský duál a prekladá *In principio creavit Deus caelos,*

⁶⁸ H. Radváni, 981, Tlačé XVI. storočia v knižnici Štátneho okresného archívu v Trnave, 1988, no. 1.

podľa Vatableho a Pagnina *In principio creavit Deus caelum*. Pri preklade gréckych kníh SZ Montani rešpektuje grécky text sprava doľava a odpredu dozadu. Tým sa dielo stáva veľmi neprehľadné. V prípade knihy Ben Sirach je použitý iba grécky text. Grécke časti proroka Daniela sú preložené samostatne. Pridaná je aj tretia kniha Makabejcov, na úvod ktorej dodáva ... *qui in Latino non habetvr*. Číslovanie žalmov je podľa hebrejského a nie podľa LXX, ktoré bolo prebrané do Vulgáty.

Katalógy: ŠOKA C/75; BT I/145; Adams B/1092

Diecézna knižnica, Nitra (1591)⁶⁹

[*Bibliorum Codex Sacer Et Authenticvs Testamenti Vtrivsqve Veteris Et Novi, Ex Hebraea & Graeca veritate quàm proximè ad literam quidem fideri potuit, fidelissimè translatus in linguam latinam ... D. Sanctes Pagninvs Lvcensis*]

[Francofvrđi, Impensis Samuelis Selfischij, & Bechtoldi Rab. 1591]

Popis: renesančná, bledá koža s ornamentálnou slepotlačou, vo väzbe voviazané potlačené listy v latinčine. Vydanie je veľmi poškodené, chýba titulná strana a posledné strany *Testimoniorum*. Vydanie obsahuje vlysy, iniciálky vo voľnom priestore na 6 r. drevorezy s biblickými výjavmi, mapa, marginálie rukopisné a tlačené, typografické ozdoby, kustódy, rukopisné poznámky v latinčine⁷⁰.

Porovnanie s frankfurtským vydaním nájdeným na strednom Slovensku:

Slepotlač je odlišná, nitrianska verzia obsahuje provenienciu: supralibros *LS 1592* na prednej strane. Nitrianska verzia nemá nárožnice ani kovové spony. Viazanie nitrianskeho vydania je pomocou niekoľkých strán starej tlače a nie pomocou dosák. Časťou zadnej strany viazania sú tri listy starej tlače, časťou prednej strany je 16 listov tej istej tlače. Vlysy, iniciálky a ilustrácie sú tie isté. Úvody a závery vydania sú rovnaké, index je ten istý, dokonca aj s tými istými chybami. Typografické poznámky a marginálie sú rovnaké. Veľkosť vydania je tá istá. Charakteristická chyba prekladu v Gn 1,7 je tá istá⁷¹. Chýba mapa v knihe Nm a pred Matúšovým evanjeliom ako aj náčrt chrámu u proroka Ez.

⁶⁹ FÁBRYOVÁ, *Tlače 16. storočia v diecéznej knižnici v Nitre*, 27.

⁷⁰ *Ibid.*, 27, no. 133.

⁷¹ Porov. DUBOVSKÝ, *Latinský text*, 157.

Kniha je podčiarkovaná, avšak veľmi málo. Po bokoch textu sú rukou vpísané poznámky v latinčine (aspoň päť rozdielnych rukopisov). Ani jedna z latinských poznámok neobsahuje hebrejský text, a teda je možné usúdiť, že čitatelia neovládali hebrejčinu. Voľné strany pred prorokom Iz nie sú popísané.

Na viazaní z vnútornej strany sú rukou písané poznámky v latinčine. Voľný preklad:

Rozdelenie kníh.

Prvá (časť):

Sv. písmo je rozdelené na Starý a Nový zákon. Starý zákon obsahuje posvätné knihy, ktoré boli napísané pred narodením Krista, t.j. knihy Mojžišove, žalmy a prorokov, ktorých počet je 48. Nový zákon má 27 kníh, ktoré boli napísané po narodení Krista, t.j. evanjeliá a listy⁷².

Druhá (časť):

Sväté písmo je rozdelené na šesť častí: zákonodarné, historické, doktrínálne, prorocké (knihy), evanjeliá a listy.

Zákonodarné: päť kníh Mojžišových, historické: Jozue, Sudcov, Rút, Kráľov, Kroník, Ezdráš, Nehemiáš, Tobiáš, Judit, Ester, Makabejcov, Skutky apoštolov; doktrínálne: Jób, Žalmy, Príslovia, Eklesiastes, Pieseň piesní, Múdrosti, Ben Sirach, prorocké: veľkí a malí proroci; evanjeliá a listy – popis týchto častí je prelepený *Bibliothecae Diocesanae Nitriensis Nr. 36*.

Na poslednej strane knihy je dátum 1709 a 1598 (*Vivit Deus*).

Katalógy: DiNi I/375; VD 16 B/2668

Františkáni, Nižná Šebastová (1599)

Sacra Biblia Hebraice, Graece, Et Latine. Cum annotationibus Francisci Vatabli Hebraicae linguae quondam Professoris Regij Lutetiae. Latina interpretatio duplex est, altera vetus, altera noua. Omnia cum editione Complutenſi diligenter collata, additis in margine, quos Vatablus in suis annotationibus nonnumquam omiserat, idiotismis, verborumq; difficiliorum radicibus.

Editio postrema, multo quàm antehac emendatior: cui etiam nunc accebit, ne quid in ea desiderari posset, Nouum Testamentum Graecolatinum Ben, Ariae Montani Hispalensis.

⁷² Je dôležité si uvedomiť, že napriek týmto číslam, toto vydanie obsahuje apokryfy, pozri DUBOVSKÝ, Latinský text, 150-152.

Heidelberg, Ex officina Commeliniana.

Proveniencia: *Sum Stephani D. Ryma-Sombathi* 1645. Fekete Nemethi, *Conventi Sebesiensi Biblia Haec oblata Anno* 1645

Miesto nálezu: františkáni, Nižná Šebastová, 1645.

Popis: signet, vineta, vlysy, iniciálky s ornamentálnym pozadím vo voľnom priestore na 3 r., typografická ozdoba, kustódy. Pôvodná, renesančná, tmavá koža s ornamentálnou slepotlačou, poškodená. Je to veľké knižné vydanie. Dielo je defektné, chýba koniec a niekoľko strán je v tlači vložených prázdnych. Po okrajoch sú na niektorých miestach rukou vpísané poznámky.

Text: Vydanie obsahuje len SZ po 2 Mak 13,25. Biblia obsahuje grécky a hebrejský text a medzi nimi sú vložené dva latinské preklady. Prvý je označený ako *Vetus* a druhý ako *Nova ex Hebraeo Tralatio*. Tento nový preklad do latinčiny je zhodný s bazilejskou verziou, a teda predstavuje Vatableho úpravu Pagninovho prekladu. Prepis mien obsahuje aj hebrejské spoluhlásky a je zhodný s bazilejskou verziou. Podobne aj používanie kurzívy v texte pre slová, ktoré sa nenachádzajú v hebrejskom origináli. Medzi knihami SZ je zaradená aj 3. a 4. kniha Ezdrášova, ktoré sú len v jednej latinskej verzii. Na začiatku knihy nie je uvedený zoznam kníh ako v prípade frankfurtskej verzie. Strany sú číslované ako jednotlivé strany a nie ako dvojstrany. Pod textom, okrem 3 a 4 Ezd, sú podrobné lingvistické poznámky. Text neobsahuje marginálie a nie je ilustrovaný. Nezvyčajne pre tento typ vydání, po titulnej strane nasleduje preklad, vydanie neobsahuje žiadne úvody. V prípade nezhody LXX verzie s hebrejským textom je braný len hebrejský text (porov. Jeremiáša), alebo je text doplnený na mieste, kde v LXX nasleduje, ako napr. Dn 3. V každom prípade sú však uvedené obe latinské verzie. Delenie na verše je podľa číslíc a je zhodné s bazilejskou a ženevskou verziou. Nachádza sa v SNK.

Katalógy: VD 16 B/2574

Piaristi, Nitra (1599)⁷³

Sacra Biblia Hebraice, Graece, Et Latine. Cum annotationibus Francisci Vatabli Hebraice linguae quondam Professoris Regij Lutetiae. Latina interpretatio duplex est, altera vetus, altera noua. Omnia cum editione Complutensi diligenter collata, additis in margine, quos Vatablus in

⁷³ SAKTOROVÁ – KOMOROVÁ – PETRENKOVÁ, *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*, 59, no. 138.

suis annotationibus nonumquam omiserat, idiotismis, verborumq; difficiliorum radicibus. Editio postrema, multo quàm antehac emendatior: cui etiam nunc acceßit, ne quid in ea desiderari posset, Nouum Testamentum Graecolatinum Ben, Ariae Montani Hispalensis.

Heidelberg, Ex officina Commeliniana.

Popis: Signet, linky, vlysy, iniciálky s ornamentálnym pozadím vo voľnom priestore na 7, 8 r., rubriky, marginálie, kustódy; renesančná, svetlá koža s ornamentálnou slepotlačou, nárožnice, zachované len torzo.

Proveniencia: z knižnice piaristov; pozri predchádzajúce vydanie.

Text: pozri predchádzajúce vydanie.

Katalógy: PINA 16/XVI; VD 16 B/2574

Univerzitná knižnica, Bratislava (1619)

Interlineárny preklad má samostatný titul pre SZ a pre NZ.

Starý zákon:

Biblia Hebraica Eorvndem Latina Interpretatio Xantis Pagnini Lvcensis, Benedicti Ariæ Montani Hispal. & quorundam aliorum collato studio, ad Hebraicam dictionem diligentiffime expensa.

Avreliaë Allobrogvvm Apvd Petrum de la Roviere.

Nový zákon:

Novvm Testamentvm Græcvm, Cum vulgata interpretatione Latina Græci contextus lineis inferta: Quæ quidem interpretatio cum à Græcarum dictionum proprietate difcedit, fensum, videlicet, magis quàm verba exprimens, in margine libri est collocata“ atque alia Ben. Ariae Montani Hispalensis operâ è verbo reddita, ac diuerso characterum genere distincta, in eius est substituta locum.

Excudebat Petrus de la Roviere.

Popis: svetlá, značne poškodená koža dobre zreštaurovaná. Veľké knižné vydanie bez nárožnic a kovových spôn. Neobsahuje rukou vpísané poznámky po okrajoch textu.

Text: pozri ŠOKA C 75.

Sign.: E 174

Bibliografia

- DUBOVSKÝ, Peter: Poklady na slovenských farách: Latinský text frankfurtského vydania Biblie. In: ŠTRBA, Blažej (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2006*. Svit : KBD, 2007, 145-160.
- FÁBRYOVÁ, Lívia: *Tlače 16. storočia v diecéznej knižnici v Nitre*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2000. 368 s. ISBN 80-89023-03-9.
- FARKAS, F. Gábor: *Magyarországi Jezsuita Könyvtárak 1711-Ig*. Szeged : Scriptum Kft., 1997. ISBN ISSN 0324-2919.
- KATUŠČÁK, Dušan: *Modrá krv, tlačiarenská čerň: Šľachtické knižnice 1500-1700*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005. 192 s. ISBN 80-89023-27-4.
- KOMOROVÁ, Klára – SAKTOROVÁ, Helena – PETRENKOVÁ, Emília: *Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005. 174 s. ISBN 80-89023-50-9.
- PANCZOVÁ, Helena: Obsah celého Svätého písma, čiže kníh Starého a Nového zákona: Preklad z latinského originálu. In: ŠTRBA, Blažej (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2006*. Svit : KBD, 2007, 170-175.
- PANCZOVÁ, Helena: Predhovor do frankfurtského vydania Vatableho úpravy Pagninovho latinského prekladu: Preklad z latinského originálu. In: ŠTRBA, Blažej (zost.): *Studia Biblica Slovaca 2006*. Svit : KBD, 2007, 161-169.
- RADVÁNI, H: *Jezuitská a Univerzitná knižnica v Trnave: Hľadanie spoločného kultúrneho dedičstva*. Trnava : FF TU – Centrum komunikácie, 2006. ISBN 80-8082-046-5.
- RIZZI, Giovanni, Barnabita: *Edizioni della Bibbia nel contesto di Propaganda Fide*. Uno studio sulle edizioni della Bibbia presso la Biblioteca della Pontificia Università Urbaniana, Roma : Urbaniana University Press, 2006. 2. vol. Il continente europeo. ISBN 88-401-5008-0.
- SAKTOROVÁ, Helena – KOMOROVÁ, Klára: *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*. Zv. 1. Martin : Matica slovenská, 1993. 462 s. ISBN 80-7090-237-X.
- SAKTOROVÁ, Helena – KOMOROVÁ, Klára – PETRENKOVÁ, Emília: *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1997.
- STRELKA, Vojtech: *Slovacikálne tlače 16. storočia*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2004. 111 s. ISBN 80-7162-499-3 (brož.).
- STRELKA, Vojtech – KOMOROVÁ, Klára – SAKTOROVÁ, Helena: *Tlače 16. storočia v trnavských knižniciach*. Martin : Matica slovenská 1998. 149 s. ISBN 80-7090518-2.

Obrazová príloha

Obr. 1: Celkový pohľad na Bibliu nájdenú na strednom Slovensku

Obr. 2: Iniciálky

Obr. 3: Ukážka rukopisu pred prorokom Izaiášom

Obr. 4: Mapa Zaslúbenej Zeme

Obr. 5: Úvod do frankfurtského vydania a príklad dekorácie

Obr. 6: Príklad rukopisu *ex libris*

Obr. 7: Rukopisné poznámky na konci knihy

Zhrnutie

V tejto sérii článkov skupina odborníkov predstavuje nový nález latinskej Biblie na strednom Slovensku. V prvom článku (P. Dubovský SJ) je stručne predstavený samotný nález. V druhom článku (P. Dubovský SJ) je identifikovaná verzia ako frankfurtské vydanie z r. 1591 a autor odhaľuje kultúrne a historické pozadie tohto vydania. Dôležitou časťou článku je aj umiestnenie tohto vydania do kontextu latinských Biblií dostupných na Slovensku v 16. a začiatkom 17. storočia. V prílohách sú detailne opísané najdôležitejšie doteraz podrobne neštudované latinské Biblie nájdené na Slovensku. Tretí článok (H. Panczová) obsahuje detailný popis tohto vydania. Štvrtý (H. Panczová) a piaty (J. Šimončič) článok obsahujú preklady dvoch najdôležitejších častí úvodu a posledný článok prináša prepis a preklad rukopisných poznámok umiestnených na konci vydania.

Summary

In this series of articles a group of the experts presents a new find of the Latin Bible in Slovakia. In the first article (P. Dubovský SJ) is briefly presented a find by itself. In the second article (P. Dubovský SJ) is the version identified as a Frankfurt edition printed in 1591 and the author reveals the cultural and historical background of it. The fundamental part of this article is also based on the emplacement of this edition into the context of the Latin versions of the Bible, available in Slovakia, in the 16th and in the beginning of the 17th c.. The appendix of this article contains a detail description of various Latin Bibles founded in Slovakia, which have not been studied yet. The third article (H. Panczová) contains a detail description of this printed version of the Bible. The fourth (H. Panczová) and fifth (J. Šimončič) article include the translation of the two most important parts of the introduction and the last article offers the transliteration and translation of the manuscript annotations placed at the end of the Bible.

Peter Dubovský SJ
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Panská 11
P.O.Box 173
814 99 Bratislava
pdubovsky@gmail.com